

М. О. Пічкур,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького)

МЕТОД «ПОРТФОЛІО» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ДИЗАЙНЕРА

Постановка проблеми. У різних видах професійної діяльності рефлексія відіграє важливу роль. Особливо, це стосується творчих професій, у тому числі й дизайнера, діяльність якого неодмінно пов'язана з аналізом як власних, так і чужих творчих досягнень. Тому формування рефлексивної культури має бути пріоритетним напрямом професійної підготовки майбутнього дизайнера у вищому навчальному закладі, бо саме рефлексія обумовлює інтенсивність формування його творчого досвіду, забезпечує переосмислення змісту власної свідомості й усвідомлення ним прийомів власної дизайнерської майстерності. Це визначає надзвичайну значимість використання методу портфоліо в ході предметно-професійної підготовки студентів, як форми безперервного оцінювання, завдяки чому навчальне портфоліо легко інтерпретується в професійні й службові системи оцінки, що дає змогу для пропедевтики формування творчих професійно значущих умінь студентів.

Аналіз останніх досліджень. Інтерес до проблеми розвитку рефлексії особистості на різних етапах її розвитку виявляли здебільшого філософи, фізіологи й психологи. Це поняття часто фігурувало в ідеях Аристотеля й Платона, а потім у працях таких філософів, як Г. Гегель, Р. Декарт, Д. Дідро, І. Кант, А. Лейбніц, Дж. Локк, Б. Спіноза, Л. Фейєрбах, І. Фіхте, Ф. Шеллінг. Більш широкоживаною категорія рефлексії стала в дослідженнях сучасних філософів і методологів (М. Бахтін, С. Гессен, В. Зінченко, Г. Щедровицький). Але найбільшого переосмислення цей феномен набув у зарубіжній теорії аналітичної та індивідуальної психології (А. Адлер, У. Олпорт, З. Фрейд, Е. Фром, К. Юнг).

У зв'язку з розвитком тенденції гуманізації освіти дослідженню рефлексивних процесів присвятили свої праці вітчизняні психологи й педагоги (Б. Ананьєв, А. Бодальов, Л. Виготський, В. Вульфів, В. Давидов, В. Загвязинський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін.). Педагогічні аспекти рефлексії досліджують сучасні педагоги – К. Вербова, К. Вазіна, Т. Давиденко, І. Ісаєв, С. Кондратьєва, Ю. Кулюткін, А. Маркова, Г. Сухобська та ін.

Останніми роками вченими виконано низку дисертаційних робіт, що стосуються проблеми формування рефлексивної культури студентів і фахівців різного профілю. Так, у роботі Г. Дегтяр порушено проблему формування рефлексивної культури студентів юридичного фаху, а в дисертації О. Раздорської – проблему формування рефлексивної культури студентів медичного ВНЗ. В. Слісєєв дослідив проблему становлення й розвитку культури рефлексії вчителя, А. Мушаков – проблему формування рефлексивної культури спортивного педагога, Н. Пінєгіна – проблему розвитку рефлексивної культури психолога. Окрім цього в науковій літературі опубліковано чимало статей із деяких питань окресленої проблеми (О. Кучерявий, М. Лук'янова, В. Семиченко, В. Сластьонін, Ю. Чернова та ін.). Однак формування рефлексивної культури дизайнера на будь-якому етапі його становлення не було предметом жодного наукового дослідження. Окрім того основна суперечність виявляється між творчим характером діяльності дизайнера, яка регламентує високий рівень його рефлексивної культури, і традиційною системою його підготовки у ВНЗ.

Мета статті – визначити сутнісні характеристики й окреслити структуру рефлексивної культури дизайнера, а також актуалізувати необхідність використання методу портфоліо та його ефективність у формуванні цієї якості в студентів – майбутніх дизайнерів.

Виклад основного матеріалу. Рефлексія – одна з фундаментальних і гранично загальних категорій філософії, психології й педагогіки. Вона є вихідною в аналізі самосвідомості, як головної характеристики буття. Специфіка свідомого способу життя людини полягає в її здатності зробити свій внутрішній світ, свою суб'єктність предметом осмислення й практичного перетворення.

У психолого-педагогічних дослідження рефлексія трактується переважно в інтелектуальному плані як компонент теоретичного мислення (П. Блонський, А. Брушлінський, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.).

Феномен рефлексії розглядається в контексті різних видів діяльності: навчальної, трудової, педагогічної, художньо-творчої, спортивної та ін. (О. Анісімов, В. Давидов, А. Петровський та ін.). Саме завдяки цьому статус категорії рефлексії можна прирівняти до статусу категорії діяльності, бо там, де є діяльність, там можлива рефлексія, а зміна типу діяльності змінює лише зміст рефлексії.

За твердженням Н. Пінегіної, "...провідна функція рефлексії – це подолання труднощів у діяльності через розвиток самої діяльності. Рефлексивна функція суміщає три вихідних орієнтації: пізнавальну, критичну й нормувальну" [5, с. 10]. При цьому функція пізнання передбачає акти спостереження, споглядання, розгляд, відображення, пізнання, дослідження; критична функція – процедури оцінювання, контролю й коригування; функція нормування – процес переосмислення. З огляду на таку широку функціональність, рефлексію правомірно виокремлюють як своєрідний вид культури в психологічному контексті, бо, незважаючи на те, що кожен із феноменів (культура й рефлексія) досліджується в якості самостійного аспекту, актуальним і своєчасним є вивчення їх взаємообумовленості. Це підтверджує думка Е. Юдіна про те, що "... рефлексія – це пошук логічних та інших (моральних, ціннісних, емоційних тощо) основ духовного життя, культури загалом" [6, с. 173]. Виходячи із цього, під рефлексивною культурою слід розуміти систему способів організації рефлексії, побудовану на ціннісних та інтелектуальних критеріях.

З позицій особливостей фаху дизайнера його рефлексивна культура є сукупністю таких складових: готовність діяти в ситуаціях із високою мірою творчої невизначеності; гнучкість у прийнятті дизайнерських рішень; устремління до реалізації дизайнерських інновацій; постійна спрямованість на пошук нових, нестандартних шляхів розв'язання професійно-дизайнерських завдань; здатність

переосмислювати й руйнувати стереотипи свого творчо-професійного дизайнерського досвіду.

Окреслена структура рефлексивної культури дизайнера покликана забезпечити розкриття й реалізацію його професійних можливостей при постановці й вирішенні дизайнерських завдань на основі творчого ставлення до власного професійного становлення, до себе як унікальної особистості, до способів свого спілкування з іншими й культурою загалом.

Професійна діяльність дизайнера, на відміну від інших видів діяльності (педагогічної, правової, політичної тощо), полягає в тому, що вона передбачає обов'язкову рефлексію на зміст предмета цієї діяльності – практика проектування (конструкторське, графічне, комп'ютерне та ін.), ступінь відповідальності за результативність і якість якої є необхідною умовою будь-якого рефлексивного акта. На користь правомірності цієї тези можна навести цитату із книги “Вступ до практичної соціальної психології”: “Практик стає справжнім професіоналом, якщо він рефлексує власну практику, принаймні, докладає до її осмислення спеціальні зусилля. Інакше ми маємо справу із психологічною практикою на зразок вершника без голови” [2, с. 19].

Одним із методів у роботі дизайнерів дедалі частіше використовується портфоліо як засіб фіксування, нагромадження й оцінювання індивідуальних творчих досягнень. При цьому слід зазначити, що термін “портфоліо” давно знайомий професіоналам у галузі мистецтва: багато художників здавна створювали свої портфоліо творчих робіт. У наш час високих технологій портфоліо дизайнерів, фотохудожників, модельних і рекламних агентств, творчих майстерень тощо широко представлені в мережі Інтернет. Однак основне призначення такого портфоліо – реклама дизайн-послуг, пошук замовників. Натомість ідея портфоліо значно ширша, бо водночас передбачає сукупність різних функцій – презентації творчих досягнень, оцінки освітніх досягнень, рефлексії власної діяльності (навчальної, професійної та ін.), цілепокладання у різних видах діяльності тощо. Завдяки цьому метод портфоліо набув статусу педагогічної технології, якою з 80-х

років минулого століття широко скористались в освітній практиці Сполучених Штатів Америки, а згодом у країнах Європи, у тому числі й у Росії і в Україні.

Термін “портфоліо” прийшов у педагогіку з політики і бізнесу, наприклад, кожному відомі поняття “міністерський портфель” “портфель інвестицій”.

Існує чимало визначень цього поняття. “Портфоліо – це колекція певної галузі” [4, с. 67]. Деякі дослідники розглядають портфоліо як “робочу файлову теку, що містить різноманітну інформацію, яка документує набутий досвід і досягнення суб’єктів навчання” [7, с. 51].

К. Варвус описує портфоліо як “систематичний і спеціально організований збір доказів, використовуваних педагогом для моніторингу знань, навичок і відносин учнів” [1, с. 46].

Таким чином, портфоліо – це форма безперервної оцінки в процесі неперервної освіти. У ньому зміщуються акценти від традиційного до гнучких умов альтернативного оцінювання навчальних і професійних досягнень.

За такого розуміння суті окресленого поняття нині в Європі в рамках домовленостей Болонського процесу створюються єдині зразки портфоліо, наприклад, “Європейський мовний портфоліо”, затверджений Радою Європи.

Як спосіб фіксування, нагромадження, оцінювання й самооцінювання індивідуальних досягнень суб’єктів навчання технологія портфоліо поширилась не тільки в загальноосвітніх школах, а й у вищих навчальних закладах, набувши при цьому сучасної та ефективної форми оцінювання, доповнення традиційних контрольних засобів, спрямованих на перевірку репродуктивного рівня засвоєння інформації, фактологічних та алгоритмічних знань і вмінь, включаючи іспити.

У підготовці майбутніх дизайнерів портфоліо як технологія ще більше актуалізується в зв’язку із творчим характером навчальної і професійної діяльності цього фаху. Адже ще на етапі професійної підготовки у ВНЗ кожен студент завдяки портфоліо має змогу заявити про себе як талановитого дизайнера й скоригувати власний освітній маршрут.

Для того, щоб у стінах ВНЗ ефективно сприяти розвитку творчої активності майбутніх дизайнерів, їх здатності до самореалізації в майбутній професії, у студентів потрібно, насамперед, формувати рефлексивну культуру. Адже сенс рефлексії як особливої пізнавальної дії полягає в уточненні людиною своїх знань, у вмінні адекватно оцінювати власні досягнення й можливості, робити необхідні висновки щодо самовдосконалення.

Технології, які об'єднуються назвою “Портфоліо студента”, сприяють формуванню його рефлексивної культури. Особливо це стосується процесу професійної підготовки майбутнього дизайнера, бо стає очевидним, що її якість не можна зміряти тільки окремими тестами або іспитами.

Традиційний навчальний портфоліо є колекцією робіт, мета якої – демонстрація освітніх досягнень студента, що можуть виступати ефективним способом оцінювання й рефлексії перспектив ділової, професійної і творчої взаємодії працедавця з ними, а також способом раціонального і прозорого просування майбутніх професіоналів на ринку праці. Як правило, використання портфоліо дає змогу вирішити два основні завдання: 1) простежити індивідуальний прогрес студента, досягнутий ним у процесі професійної підготовки, причому поза прямим порівнянням із досягненнями інших студентів; 2) оцінити освітні досягнення студента й доповнити традиційні форми контролю (у цьому випадку підсумковий документ портфоліо може розглядатися як аналог атестата (диплома), свідоцтва про результати тестування тощо).

За метою використання портфоліо зазвичай поділяється на: портфоліо досягнень; портфоліо особистісного розвитку; презентаційний портфоліо; портфоліо-колектор; портфоліо проекту; портфоліо кар'єрного просування та ін.

За способом обробки й презентації інформації розрізняють портфоліо в паперовому варіанті й електронний портфоліо.

Необхідно відзначити, що при формуванні портфоліо, повинен використовуватися тільки принцип “добровільності”, тобто студент, який займається збором матеріалів для свого портфоліо, сам особисто вирішує, які саме

матеріали він помістить у теку своїх особистих досягнень. Виходячи із цього, зміст портфоліо майбутнього дизайнера можна представити в такому вигляді:

- дизайн-проекти й творчі завдання, виконані студентом під час навчання у ВНЗ;
- тексти доповідей із мистецтвознавчої тематики, з якими студент виступав на заняттях, конференціях тощо;
- дизайн-щоденник студента, у якому відображено індивідуальні спостереження, роздуми й аналітичні записки під час навчання у ВНЗ і проходження виробничої практики;
- альбом дизайн-замальовок, у якому зібрано творчі пошуки у вигляді ескізів, начерків, концептуальних схем;
- рефлексивний зошит, у якому фіксується критична самооцінка власних навчальних і творчих досягнень;
- документи й нагороди, які засвідчують певні творчі досягнення на виставках, презентаціях тощо;
- персональна WEB-сторінка в Інтернеті з рекламою найкращих творчих досягнень і, якщо є відповідні документи для здійснення індивідуальної підприємницької діяльності, можливих пропозицій надання дизайн-послуг;
- завершальне есе, у якому студент повинен грамотно описати набуті знання і вміння, критично оцінити рівень своєї дизайн-підготовки й окреслити напрями самовдосконалення (це знадобиться для працевлаштування).

У підготовці такого портфоліо доцільно скористатись технологічними принципами, запропонованими Є. Полат:

- самооцінка результатів (проміжних, підсумкових) оволодіння певними видами навчальної, наукової і творчої діяльності;
- систематичність і регулярність самомоніторингу (студент систематично відстежує результати своєї діяльності в обраній ним галузі, відбирає найцікавіші роботи до свого “досьє”);
- чітке структурування й логічність матеріалів, що представляються в портфоліо;

- акуратність і естетичність оформлення портфоліо ;
- цілісність, тематична завершеність матеріалів;
- наочність та обґрунтованість презентації портфоліо студента [3].

Для сучасної епохи інформаційно-комунікаційних технологій і бурхливого розвитку глобальної мережі Інтернет найбільш актуальним є створення електронного, або онлайн-портфоліо студента. Такий формат дає змогу легкого й ефективного віртуального спілкування. Отже, електронний портфоліо виступає інструментом самооцінки власної пізнавальної, творчої праці студента, рефлексії його наукової діяльності, а також дає змогу об'єктивно оцінити його кваліфікацію, відкриває широкі можливості стосовно розвитку й просування перспективних проектів студентів.

На етапі завершення навчання у ВНЗ майбутній дизайнер обов'язково зіткнеться із проблемою працевлаштування, яка нині особливо загострена в зв'язку з економічною кризою. Тому випускнику-дизайнеру як ніколи стане в нагоді електронний портфоліо. Для його підготовки і презентації радимо скористатись такими рекомендаціями:

1. Генеруючи задум портфоліо, доцільно акцентувати в ньому свою творчу натуру, обдарованість й ентузіазм.
2. Створюючи портфоліо, слід ретельно продумати, кому його буде показано, які потреби й очікування роботодавця, замовника, клієнта.
3. Важливо адаптувати своє портфоліо до будь-якої аудиторії, бо якщо роботами зацікавляться – це шлях до успіху.
4. Перш ніж демонструвати свої роботи, з'ясуйте таке: Якого типу компанія? Якщо фірма є потенційним працедавцем, то чим вона займається? Якщо організація є потенційним замовником дизайн-проектів, то які роботи виконувались для неї раніше? Яка сфера діяльності підприємства, хто є його клієнтами? Нині більшість підприємств, організацій, фірм мають свої WEB-сайти, тому провести таке дослідження досить легко.

5. У портфоліо найдоцільніше розмістити 5 – 10 якісних і повномасштабних дизайн-проектів, бо люди найчастіше формують своє судження не по одній роботі.
6. Оскільки в цілісному портфоліо перший і останній дизайн-проекти споживачами запам'ятовуються найкраще, то слід ретельно вибрати, які проекти і на які позиції поставити. При цьому на останньому місці повинен бути найкращий проект. Проекти, розташовані посередині портфоліо, повинні демонструвати різноманітність дизайнерських навичок та авторського стилю. Щоб зберегти до них інтерес краще скористатися роботами різних стилів.
7. Потенційним клієнтам може бути також цікаво, як автор дійшов до того чи того дизайнерського рішення. Тому до портфоліо доцільно додати декілька аркушів з ескізами, невикористаними концепціями, але не для кожного із презентованих проектів. Завдяки цьому можна продемонструвати здатність автора творчо мислити його вміння схематично відтворювати свої дизайн-концепції.
8. Якщо портфоліо спрямований на конкретний вид роботи, які автор прагне отримати, то слід представити й відповідні дизайн-проекти.
9. Якої б якості представлені в портфоліо проекти не були, художньо-естетичний та інформаційний рівні його подачі повинні бути високими.
10. Перед презентацією власного портфоліо доцільно здійснити рефлексивні акти й з'ясувати свої можливості, тобто свої слабкі й сильні сторони, щоб бути готовому дати якомога більше позитивних відповідей на запитання роботодавців і клієнтів.

Висновки. У сучасних умовах крупномасштабних соціальних, політичних та економічних перетворень важливою умовою подолання кризових і проблемних ситуацій є підвищення рефлексивної культури майбутніх фахівців, у тому числі й

дизайнерів. Формування цієї культури в студентської молоді пояснюється необхідністю їх творчого ставлення до власного професійного становлення, до себе як унікальної особистості.

Педагогічна ефективність використання методу портфоліо в професійній підготовці майбутніх фахівців полягає в динамічному розвитку всіх складових їхньої рефлексивної культури, яка формується в процесі безперервної оцінки в ході неперервної освіти. Цей метод в освітній практиці набув статусу педагогічних технологій і в підготовці майбутніх дизайнерів особливо актуалізується, бо дає змогу кожному студенту заявити про себе як талановитого дизайнера й скоригувати власний освітній маршрут, а також відкриває шлях до альтернативного оцінювання його навчальних і професійних досягнень.

Для ефективного формування рефлексивної культури майбутнього дизайнера з дисциплін предметної підготовки у ВНЗ необхідно розробити орієнтовний зміст портфоліо, визначити його технологічні принципи й скористатись ними в процесі розробки певного виду портфоліо.

Кожен випускник, який здобуває фах дизайнера, повинен уміти представляти електронний портфоліо власних творчих досягнень. Це дасть більше шансів для успішного працевлаштування.

Література:

1. Варвус К. Модель “портфоліо” випускника основної школи / К. Варвус // Управление школой. – 2004. – № 31. – С. 45–47.
2. Введение в практическую социальную психологию / Под ред. Ю. М. Жукова, Л. А. Петровской, О. В. Соловьевой. – М. : Педагогика, 1996. – 229 с.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2005. – 272 с.
4. Пейн С. Дж. Учебное портфоліо – новая форма контроля и оценки достижений учащихся // Директор школы. – 2000. – № 1. – С. 65–67.

5. Пинегина Н. М. Рефлексивная культура психолога : Учебное пособие / Н. М. Пинегина. – Воронеж : Изд-во ВГПУ, 2005. – 80 с.
6. Юдин Э. Г. Отношения философии и науки как методологическая проблема / Э. Г. Юдин // Философия в современном мире. Философия и наука. – М., 1972. – С. 172–173.
7. Теория и практика организации предпрофильной подготовки / Под ред. Т. Г. Новиковой. – М. : АПКиПРО, 2003. – 320 с.

Пічкур Микола Олександрович. Метод портфоліо як засіб формування рефлексивної культури майбутнього дизайнера.

У статті розглянуто суть феномена рефлексії, запропоновано структуру рефлексивної культури дизайнера. Також з'ясовано суть категорії “портфоліо”, окреслено його орієнтовний зміст у процесі професійної підготовки майбутнього дизайнера й сформульовано рекомендації щодо підготовки й презентації електронного портфоліо для студентів-випускників дизайнерського фаху.

Ключові слова: рефлексивна культура, метод портфоліо, майбутній дизайнер.

Пичкур Николай Александрович. Метод портфолио как средство формирования рефлексивной культуры будущего дизайнера.

В статье рассмотрена суть феномена рефлексии, предложена структура рефлексивной культуры дизайнера. Также выяснена суть категории “портфолио”, определено его ориентировочное содержание в процессе профессиональной подготовки будущего дизайнера и сформулированы рекомендации относительно подготовки и презентации электронного портфолио для студентов-выпускников дизайнерских специальностей.

Ключевые слова: рефлексивная культура, метод портфолио, будущий дизайнер.

Nikolay Pichkur. Method of портфолио as mean of forming of reflection culture of future designer.

Essence of the phenomenon of reflection is considered in the article, the structure of рефлексивної culture of designer is offered. Essence of category of “портфолио” is also

found out, his reference maintenance is certain in the process of professional preparation of future designer and recommendations are formulated in relation to preparation and presentation of electronic портфолио for students-graduating students of designer specialities.

Keywords: reflection culture, method of портфолио, future designer.

Відомості про автора:

Микола Олександрович Пічкур – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Домашня адреса: 20308, Черкаська обл., м. Умань, вул Садова 51, кв 7.

Тел.: (моб.) 80978952283.